

ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ

International Participation Symposium
Uluslararası Katılımlı Sempozyum

ANADOLU'DA HADİS GELENEĞİ VE DÂRU'L-HADİSLER

HADITH TRADITION AND DÂRUL-HADITH INSTITUTIONS
IN ANATOLIA

30 Nisan – 1 Mayıs 2011 / 30 April – 1 May 2011

editörler/editors
Muhittin DÜZENLİ

Samsun 2011

ÇANKIRI
BELEDİYESİ

AMASYA DÂRÜ'L-HADİSLERİ VE KÜLTÜRÜMÜZDEKİ YERİ

HER BİR CİHETİ, MEDRESE-İ İLM Ü EDEBDİR,
ERBÂB-I ZEKÂ FEYZİNE, ÎLÂ-YI SEBEPTİR,
MAKBÛL-İ ÜMEM, MELCE-İ ASHÂB-I TALEBDİR;
MEDHÛL OLUR ELBETTE, DİLÂ-ZÂR-I AMASYA.

423

Öncelikle burada sunacağım özet bilgiler başta, şehir tarihçiliğinin öncüsü kabul edilen Abdi-zâde Hüseyin Hüsameddin olmak üzere, İslam Ansiklopedisi (Amasya mad.) vd. kaynaklardan derlemeye çalıştığım bilgilerdir.

Amasya'da kurulmuş, uzun yıllar hizmet vermiş dâru'l-hadislere geçmeden önce kısaca şehrin geçmişinden bahsetmek istiyorum: Amasya'nın ne zaman ve kimler tarafından kurulduğu kesin olarak bilinmemekle beraber, Hititler dönemine kadar uzandığı bilinmektedir. Pontus krallarına başkent olmuş, m.ö. 63 yılında da Roma devleti sınırları içine katılmış, m.s. III. yüzyılda bir piskoposluk merkezi olarak önem kazanmıştır. 712 de Araplar tarafında fethedildi ancak, birkaç yıl sonra Bizansın tekrar eline geçti.

Amasya'nın Türkler tarafından ne zaman fethedildiği de kesin olarak bilinmiyor. 1071 Malazgirt savaşından hemen sonra önce Danişmendliler, ardından Büyük Selçuklular ki, bu dönemde Amasya "Dâru'l-'ızz" diye anılmaktadır, ayrıca bu dönemde oldukça büyük mücadelelere de sahne olmuştur; nihayetinde 1398 yılında Yıldırım Bayezid Amasya'yı Osmanlı

* Yrd. Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fak. Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı.

topraklarına katmış, idaresini de oğlu Çelebi Mehmed'e bırakmıştır. Çelebi Mehmed Ankara savaşına katılmış, babası Yıldırım'ın Timur'a yenilmesi ve esir düşmesi üzerine Amasya'ya çekilmiş ve orada Osmanlı'yı yeniden kurmuştur.

Amasya XV. Y.Y. başlarından XVI. Y.Y. sonlarına kadar Osmanlı'nın doğu sınırlarında stratejik bir merkez olarak önem kazandı. Yavuz Sultan Selim Çaldıran zaferini müteakip burada kışı geçirmiş, Kanûnî de Nahcivan seferi dönüşü 10 ay burada ikamet etmiştir.

Bundan sonra Amasya'nın tarihindeki en önemli hadise Milli Mücadele yıllarında meydana geldi. Gazi Mustafa Kemal, memleketin işgaline karşı direnişi ve teşkilatlanmayı gerçekleştirmek için burada çalışmalara başladı. Bunun neticesinde 21-22 Haziran 1919 da Milli Mücadelenin ilk programını tespit eden Amasya Tamimi yayımlandı. Böylece Amasya, tarihinde ikinci kez Türk Devletin temellerini atmış oldu.

Amasya, XVI. Yüzyıl ortalarına kadar Osmanlı hanedanına mensup şehzadelerin idârî tecrübe kazanmak için gönderildikleri önemli merkezlerin başında yer aldı. Çelebi Mehmed'den itibaren, II. Murat, Fatih, II. Bayezid burada sancak beyi olarak bulundular. Ayrıca II. Murat'ın oğlu Alâeddin, II. Bayezid'in oğlu Şehzâde Ahmet, Kânûnî'nin oğulları Şehzade Mustafa ve Şehzade Bayezid de Amasya'da idarecilik yaptılar.

Muhtelif müellif ve kaynaklar Amasya için "Anadolu şehirlerinin incisi", "Bağdâdu'r-Rûm", "Medînetü'l-hukemâ", "Rûmiye-i suğrâ" (Küçük Roma), "Hısnü'l-Mir'ât" (Aynalı Hisar), "Türbetü'l-Evliyâ", "Kubbetü'l-ulemâ", "Medreseler şehri" gibi tabirler kullanarak bu şehrin güzelliğini ve kültür tarihimizdeki yerini dile getirmişlerdir. 1868 de Amasya'ya gelen seyyah G. Perrot Amasya'yı "Anadolu'nun Oxford'u" şeklinde tarif etmiş ve buradaki medreselerde 2000 e yakın talebenin okuduğunu yazmıştır. (*Souvenirs*, s. 453).

İlkçağ'da Strabon gibi büyük bir coğrafyacının yetiştiği Amasya, Türk hakimiyeti devresinde de bir kültür merkezi olma özelliğini sürdürdü. Selçuklular devrinde birçok ilim ve sanat erbabı yetişti. Osmanlılar döneminde bilhassa şehzadelerin bulunduğu sırada pek çok alim, sanatkar ve şairin toplandığı büyük bir kültür merkezi haline geldi. XVI. Y.Y. ortalarına kadar şehzade sarayı canlı bir kültür faaliyetine sahne oldu. Mutasavvıf şair ve fikir adamı Aşık Paşa (1272-1333), Fatih'in Lalası Akşemsettin (1389-1459), "Behçetü't-Tevârîh" isimli eseriyle şöhret bulan tarihçi Şükrullah (1380-1460), Mutasavvıf şair Hamdullah Hamdi (1449-1503), Mutasavvıf şair İbrahim Tennûrî (v. 1482), "Tevârîh-i Âl-i Osman/Âşıkpaşazâde Tarihi" müellifi Tarihçi Âşıkpaşazâde (1392-1481), Fatih devrinin en ünlü hekim ve cerrahı Sabuncuoğlu Şerâfeddin (1386-1470), Kazasker, şair, münşî ve hattat Müeyyedzâde Abdurrahman Çelebi

(1456-1516), Şeyhu'l-İslâm Zenbilli Ali Efendi (v.1576), ve son dönem tarihçilerimizden Hüseyin Hüsameddin Yaşar (1869-1939) ve İsmail Hâmi Dânişmend Amasya'nın yetiştirdiği ünlü isimlerden yalnızca birkaçıdır. Osmanlı hat ekolünün kurucusu, "Kıbletü'l-Küttâb" ünvanıyla maruf şeyh Hamdullah Efendi'nin de Amasya'lı olduğu unutulmamalıdır (1429/1520).

İlmî Altyapı

Amasya'nın İslâmî kimliği Dânişmendliler'in hakimiyeti altına girme- siyle başlar ve en eski dînî yapı Dânişmendoğlu Melik Gâzî tarafından bugünkü Şamlar Camii yerinde kalenin hemen doğusunda yaptırılan camidir. İlmî altyapısının gelişmesi ise, 538/1143 tarihinden itibaren Selçuk- luların hükümet merkezi olmasıyla başlamış, Selçuklu Sultanı olan Mes'ûd burada camî, medrese ve hânkâh gibi ilim ve dînî müesseselerin teşkiline gayret etmiştir. Sultan Mes'ûd'dan sonra vali olan, Mübârizüddin Halife Alp ile Seyfeddin Torumtay, Amasya'da büyük birer medrese yaptırmışlar, ayrıca hem talebeye, hem hocalara maddi konuda cömert davranmışlardır. Amasya'nın bir kavşak noktası olması, ekonomik yönden gelişmiş zengin bir şehir olması, halkının ilme ve ilim insanına olan saygısı ve cömertliği Herat, Horasan, Hârezm ve Buhara gibi önemli bölgelerden ulema ve fakih kimseleri oraya celbetmiştir. Kaynaklar uzaklardan gelen ilim adamları arasında şu isimlere yer verir: Abdülmelik el-Berkendî, Ebû Nasr el-Kâşânî, Mahmud el-Yesevî, Takıyyüddin Osman el-Herevî, Fahreddin Muhammed el-Buhârî, Tâceddin Yûsuf et-Tebrîzî, Ziyaeddin İsâ el-Hakkârî, Necîbüddin Mûsâ el-Halâtî ve Sadeddin Muhammed er-Rûmîkî.

425

Bu insanlar Amasya'da ilmin ve feyzin yayılmasına gayret göstermişler ve: Takıyyüddin Osman er-Rûmî, Bedreddin İbrahim el-Kaymârî, Sadred- din Muhammed el-Amâsî ve el-Hâc Mecîdüddin İsâ es-Sulgarî gibi ilim adamlarını yetiştirmişlerdir.

Osmanlı hakimiyeti ile birlikte Amasya'nın şehzadeler talimgâhı olma- sı ilim ve marifet sahasını daha da hızlandırmış, Kânûnî'ye kadar Amas- ya'da yaptırılan ilim müesseselerinin sayısı zirveye ulaşmıştır. Yakup Paşa, Yörgüç Paşa, Hızır Paşa, Mehmed Paşa, Abdullah Paşa, Kasım Bey, Hüse- yin Ağa ve İlyas Ağa gibi hayırseverler birer medrese yaptırarak, alimlere ve ilim tahsil edenlere yeteri kadar para ayırıp ilmin ve marifetin yayılma- sına maddi destek olmuşlardır.

Amasya'da bu sayede yetişen ilim adamlarının meşhur olmalarının al- tında yatan sebep, şehirdeki medreselerde ehil kişilere yer verilmesi ile, ulemanın her yönden teşvik edilmeleridir. Bu ilim adamları Amasya'yı birinci derecede bir ilim yuvası haline getirmişlerdir.

Evliya Çelebi'nin(1611-1682) "Seyahatnâmesi" nde 1646 tarihi itiba- riyle Amasya'da:

240 Cami, 21 mescid, 10 medrese, 1 aded süslü, mükellef Dâru'l-Hadis ve 200 kadar da sıbyan mektebi, 40 kadar tarikat zâviyeleri bulunduğunu belirtmektedir.

Amasya'dan ve meşhur ilim adamlarından kısaca bahsettikten sonra, şimdi de Hadis ilminde ihtisas sahibi ulemanın müderrislik yaptığı, Sahîh-i Buhârî ve Sahîh-i Müslim gibi meşhur hadis kitaplarının okutulduğu, ayrıca bir hadisin sıhhatini araştırma konusu yapan ilimleri ihtiva eden hadis usûlü kitapları, bunların yanında tabakât ve Terâcim-i ahvâl eserleri okutulan Dâru'l-Hadislere bir göz atalım:

Abdullah Paşa Medresesi

Sofular mahallesinde, Abdullah Paşa Camii avlusunda olup, 890/1485 de Dâru'l-Hadîs olmak üzere inşa edilmiş, oğlu Abdi bey tarafından 907/1501 tarihinde vakfiyesi tanzim edilmiştir. Bu dâru'l-hadîs, caminin iç kapısı önünde bulunan boşluğun iki tarafında, ikişer odadan ibaret olup, boşluğun üzeri de büyük bir kubbe ile örtülüdür. Odaları ufak, dersanesi ise camiin içidir.

426

Şermî-zâde Takıyyüddin Efendi, meşhur müderris Hafız Ömer Efendi gibi alim şahsiyetler buraya müderris olarak gelmişler ve ilmî tertipde 50 akçe derecesinde itibar edilmişlerdir.

1108/1687 de Mahmut Efendi; 1101/1690 da Hafız Ömer Efendi; 1124/1712 de vefatıyla yerine oğlu Hafız Abdullah Efendi; 1136/1724 de meşhur dersiâm Diyarbakırlı İsmail Efendi; 1142/1729 da dersiâm Orta köylü es-Seyyid Abdülvehhâb Efendi ve ve 1145/1732 de vefatıyla, yerine Osman Efendi; 1147/1734 de Ahmed Efendi ve 1169/1756 da vefatının ardından eş-Şeyh Mustafa Efendi; 1177/1763 de şeyhu'l-kurrâ Hafız Osman Efendi ve 1179/1765 de vefatının ardından yerine Osman Efendi, 1204/1790 da es-Seyyid Ebûbekir Efendi ders vermiş ve bunun 1290/1873 de vefat etmesiyle Maraşlı İbrahim Efendi müderrisliğe getirilmiştir.

Dâru'l-Hadîs Medresesi

Pirinçi Mahallesinde, dere kenarında, Hacı Hamza Efendi Camiinin hizasındadır. Kadılardan Seydi Ali'nin oğlu el-Hâc Osman Çelebi tarafından 933/1527 de dâru'l-Hadîs olarak yaptırılmıştır. Ahşap olarak yapılan bu medrese 1011/1602 de çıkan yangında yandığı için, Osman Çelebi'nin torunu Ayşe Hatun, 1018/1609 da yeniden yaptırmış ve mütevellliğini oğlu Şaban Ağa ve onun evladına vermiştir. Kendi mülkünü de bu medreseye vakfedip, vakfiyesini genişleterek tanzim etmiştir.

Bu medrese 1098/1687 ve 1143/1730 da çıkan yangınlarda tekrar tekrar yanmış; 110/1689 ve 1151/1738 senelerinde iki defa yeniden inşa edilmiştir. Ancak vakfedilen gelirleri kaybolmuş ve Geldikalan nahiyesinde

bulunan vakıf çiftliğinin geliri maaş olarak müderrislere verilmeye devam edilmiştir. Bugün bu medrese tamire muhtaç bir haldedir.

Son defa yeniden inşa edildiği 1151/1738 senesinde Ahmet Efendi isimli bir şahıs müderris olduysa da 1168/1755 de vefatıyla Hüseyin Efendi isimli bir zat yerine geçmiş, bundan sonra sırasıyla 1170/1757 de Hafız Hüseyin Efendinin oğlu Hafız Ahmed Efendi, 1178/1764 de onun çekilmesiyle meşhur dersiâm Fenerci-zâde Evliya Halil Efendi ve onun da 1201/1787 de çekilmesiyle Soruklu Hafız Ali Efendi müderrisliğe geçmiş fakat 1204/1790 görevden alınmıştır. Bunun üzerine Şîrîn Ali Efendi, medreseye mutasarrıf olduysa da , 1208/1794 de ikinci defa Hafız Ali Efendi, onun 1227/1806 da vefat etmesiyle oğlu Hafız Ahmet Efendi; 1227/1812 de görevden alınmasıyla Mehmet Reşit Efendi; 1231/1816 da vefatıyla Hafız Osman Fazıl Efendi ve kendisinin de vefatıyla meşhur dersiâm İneparlı es-Seyyid el-Hâc İsmail Hakkı Efendi müderrisliğe gelmişlerdir. İsmail Hakkı Efendinin vefatıyla da oğulları Mustafa ve Nuri Efendiler , medreseye müstereken mutasarrıf olmuşlardır.

Bekir Paşa Medresesi

Köprübaşı Mahallesindedir. Sâbık Mısır Mirlivâsı (Tuğgeneral) Amasyalı Bekir Bey-zâde el-Hâc Osman Bey tarafından 1164/1751 de dâru'l-Hadîs olarak inşa edilmiş ve vakıfları tanzim edilmişti. Bu medresenin dershanesi ve kütüphanesi mükemmeldir. Kargir ve gayet de gösterişli olduğu halde bina 1300/1883 yılı civarında yıkılmaya yüz tutmuştur. 1308/1891 de ön cephesi yıkılarak, altına dükkanlar ve üstüne odalar yapılmak suretiyle tamir edilmiştir.

Alaca Hamam ve İki Kapılı Han, bu medresenin vakfıdır. Medreseyi yaptıran Osman Beyin vefatından sonra, oğlu Ebu Bekir Paşa, medresenin mütevellisi olduğu için adı, Bekir Paşa Medresesi diye anılmıştır.

Faziletiyle şöhret bulan meşhur ulemadan Laz İbrahim Efendi, 1179/1766 da Seküköylü-zâde el-Hâc Mehmed Kâşif Efendi, daha sonra damdı Emir İmam-zâde es-Seyyid el-Hâc Ebû Bekir Efendi, ardından oğlu es-Seyyid Sadettin Efendi, Çerkesli Mehmed Efendi, 1233/1818 de Nâbî Efendinin yeğeni Türkmenzâde el-Hâc Ebû Bekir Efendi ve onun ardından da oğulları el-Hâc Ali Râşid ile Ahmet Rüşdü Efendiler bu medreseye müderris olmuşlardır. 1293/1876 da Ahmet Efendinin vefatı üzerine oğlu Hafız Rahmi Efendi ve 1301/1884 de el-Hâc Ali Efendinin vefatı üzerine oğulları kendilerine miras olarak kalan müderrisliğe bir müddet mutasarrıf olmuşlar ise de 1305/1888 de hepsi görevden alınarak yerlerine Mecdî-zâde Hafız Abdurrahman Kâmil Efendi bî-hakkın müderris olmuştur.